

Z červené knihy našich měkkýšů — k osudu skalnice *Chilostoma rossmaessleri*

Vojen Ložek

V červené knize jsme dosud probírali druhy ohrožené zřejmými zásahy, třeba zničením stanovišť těžbou nerostných surovin nebo odvodněním, změnami v důsledku obhospodařování, zamořením průmyslovými imisemi a jinými sledovatelnými vlivy. Dnes se však seznámíme s plžem, který se postupně stává nezvěstným bez jakýchkoli zjevných příčin. Je to skalnice malá — *Chilostoma rossmaessleri* (L. Pfeiffer, 1842), významný paleoendemit Západních Karpat.

Jako všechny skalnice má stlačeně okrouhlou ulitu s ploše kuželovitým kotoučem, která je jen 6,5–7,5 mm vysoká, 10,5–12,5 mm široká a má 4 1/2 závitů. Její stěny jsou poměrně tenké a průsvitné, povrch lesklý, velmi jemně nepravidelně rýhovaný. Základní barva je slámově žlutá s tmavě hnědou páskou nad obvodnicí; nad ní často bývá ještě širší světle hnědá páska a rovněž spodek je zahnědlý, takže základní žlutá vystupuje jen v podobě pásek lemujících z obou stran hlavní tmavý pruh a rovněž šev. Výjimečně se objevují jedinci čistě žlutí. Poslední závit se při ústí dosti náhle prudce sklání, takže krátce eliptické ústí je značně šikmé. Má jen mírně rozšířený okraj vyložený velmi slabým pyskem. Nepříliš široká píštěl zaujímá zhruba 1/3 šířky posledního závitu před ústím.

Z popisu i obrázku je zřejmé, že skalnice malá představuje jakousi zdvojnásobinu své větší příbuzné skalnice lepé (*Chilostoma faustinum* (Rossm.)), která hojně žije v celých Karpatech a na západě zasahuje přes střední Moravu až do východních Čech. Zakrslí jedinci tohoto druhu bývají někdy velmi podobní skalnici malé; v takových případech však pomůže pitva — skalnice malá má totiž slizové žlázy (glandulae mucosae) při ústí šípového vaku jednoduché, kdežto skalnice lepá vidlicovitě rozštěpené.

Několik slov nutno říci i o taxonomii skalnic. Původně se řadily do široce pojatého rodu *Helicigona*, jehož četní zástupci jsou význačnými prvky alpských pohoří jižnější Evropy. Dnes do rodu *Helicigona* řadíme jen dále k severu rozšířený druh s kýlnatou ulitou — *Helicigona lapicida* (L.), zatímco většina ostatních představuje rod *Chilostoma*. Někteří autoři však oddělují zvláště karpatské druhy jako rod *Faustina* a rovněž jihokarpatský tupě kýlnatý druh známý z našich intergraciálů se dnes

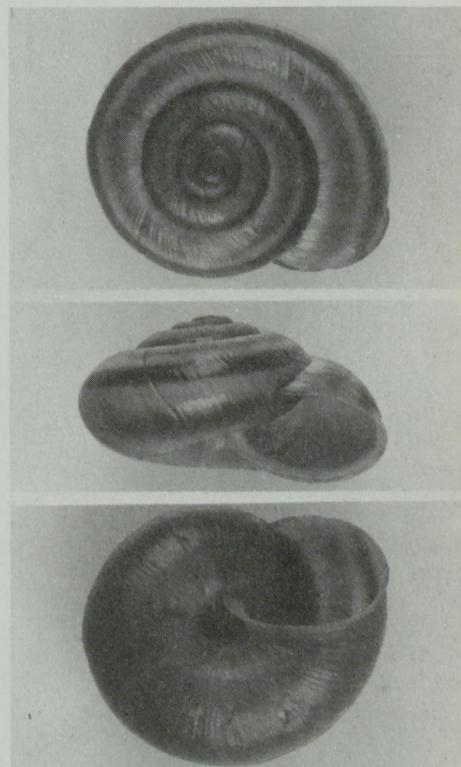
odděluje jako *Drobacia banatica* (Rossm.). Konečné shody se však zatím nepodařilo dosáhnout.

Chilostoma rossmaessleri žije na omezeném areálu v Západních Karpatech od Strážovských a Súľovských vrchů na západě přes obě Fatry a Chočské vrchy do obojích Tater. Nejvýhodnější výskyty leží v Pieninách a v nejvyšších polohách východní části Slovenského krasu. Výskyty se kupí především ve středním pásmu — ze Strážova do Nízkých Tater, méně častá je tato skalnice na Poľaně a Muránské planině, stejně jako v Slovenském ráji; ještě řidší je na severu, kde nepatrně přesahuje do Polska. Ani na svých nalezištích není tento plž nijak hojný. Najdeme ho nejspíše na vlhčích lesních skalách, nejčastěji vápencových nebo dolomitových, v horském stupni, tj. v polohách mezi 800–1 300 m. Jednotlivě se však vyskytuje i v horských lesích, kde vylézá na kmeny nebo na listy devětsilu. Silnější populace se zatím podařilo zjistit jen v oblasti Strážovských vrchů, kde žije i na poměrně teplých suchých stanovištích, jako jsou dolomitové skalky ve vrchovském pásmu Rokoše nebo v roklí Opočná nad pramenem Kráľovec u dědiny Omšenie nedaleko Trenčianských Teplic.

Po přečtení těchto údajů nás jistě napadne otázka, co vlastně může ohrožovat druh žijící v těžko přístupných horských oblastech na vápnitých podkladech, které vyrovnávají vliv kyselých imisí. Mnohá z jeho stanovišť mají přírodní ráz a nejsou nijak viditelně narušována. A přece — zatímco ještě v poválečných letech byly jeho nálezy poměrně časté, i když i tehdy většinou šlo o jednotlivé kusy, v novější době se stává stále vzácnějším a v posledním desetiletí na něj narážíme již jen zcela ojediněle, ačkoli v oblasti jeho areálu probíhají soustavné podrobné výzkumy, např. v rezervacích CHKO Velká Fatra, v národním parku Nízké Tatry, v Chočských vrších i jinde. Vzhledem k tomu, že jde o poměrně dlouhou dobu, během níž byly prozkoumány stovky vhodných míst, je nasnadě domněnka, že nejde o náhodu, nýbrž o skutečný ústup. Jediným vysvětlením by mohlo být celkové ohrožení ovzduší oproti stavu před čtyřmi až pěti desetiletími, kdy byl zachycen a vymezen dnes známý areál druhu. Byl by to ovšem případ opravdu mimořádné citli-

vosti, neboť u jiných plžů se v těchto polohách podobná tendence neprojevuje, nehledě k tomu, že stanoviště na vápencích a dolomitech patří díky svému chemismu v tomto směru k nejodolnějším.

Jak se tento problém jeví ve světle fosilních nálezů? Předem třeba říci, že dnes máme v Západních Karpatech po ruce již celou síť nalezišť fosilní malakofauny, která pokrývá celý areál skalnice malé i jeho okolí. Její fosilní nálezy, krom nepatrných výjimek všechny z poledové doby, jsou však stejně řídké jako recentní výskyt a leží vesměs uvnitř současného rozšíření druhu, takže zmenšování areálu zjištěné např. u příbuzné *C. cingulellum* (Rossm.) nelze

Skalnice *Chilostoma rossmaessleri* z Ilanovské doliny v Nízkých Tatrách (rozměry 7,3 : 12,5 mm). Foto † J. Brabenec

v tomto případě doložit. Z pleistocenní minulosti je zatím *C. rossmaessleri* známá jen z travertinů v poloze Úboče v Bojnících, které patří k některému interglaciálu staršího úseku středního pleistocénu a leží na okraji areálu druhu, podstatně níže než dnešní výskyty. Zhruba stejně starý je údajně nález z jeskyně Breitenberghöhle ve Franckém Jurovi. Ten leží daleko na západě a z oblasti mezi ním a Karpaty není zatím znám žádný jiný doklad, takže se naskytá otázka, zda skutečně jde o náš druh. Vztah těchto starých nálezů k dnešním populacím je rovněž jen vzdálený, neboť zde zeje časová mezera několika set tisíc let.

Jisté se proto zdá být jen to, že i v kvartérní minulosti šlo o druh vzácný, vystupující ve slabých populacích. Statistika nálezů z posledních let však v každém případě varuje a za budoucím osudem jednoho z našich paleoendemitů můžeme dnes proto udělat jen otazník.